

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

КІНАХ НЕЛЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 373.3.011.3-051:005.336.5]:364-152(043.5)

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ
ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА УЧИТЕЛЯ
ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

**Реферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук**

Дисертація є рукописом.

Роботу виконано у Волинському національному університеті імені Лесі Українки, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант –

доктор педагогічних наук, професор
ПРИМА Раїса Миколаївна,
Волинський національний університет
імені Лесі Українки, завідувач кафедри теорії
і методики початкової освіти.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор
БІДА Олена Анатоліївна, Закарпатський
угорський інститут імені Ференца Ракоці ІІ,
завідувач кафедри педагогіки і психології;

доктор педагогічних наук, професор
МАРУСИНЕЦЬ Мар'яна Михайлівна,
Закарпатська військова обласна державна
адміністрація, директор Департаменту освіти і
науки, молоді та спорту;

доктор педагогічних наук, професор
ПОТАПЧУК Тетяна Володимирівна,
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»,
професор кафедри теорії та методики
дошкільної і спеціальної освіти.

Захист відбудеться 1 жовтня 2022 року о 10.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 70.052.05 у Хмельницькому національному університеті, за адресою: зал засідань, вул. Інститутська, 11, м. Хмельницький, 29016.

Із дисертацією можна ознайомитися на сайті <https://nauka.khmnmu.edu.ua> та в Науковій бібліотеці Хмельницького національного університету, за адресою: вул. Кам'янецька, 110/1, м. Хмельницький, 29016.

Реферат розіслано 30 серпня 2022 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. В. Андрощук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сучасні процеси реформування освітньої галузі окреслюють перед педагогами нові вимоги, що нині помітно дисонують зі змістом професійної підготовки в закладах вищої освіти. Набуття вчителем (зокрема, початкової школи) професійного досвіду з ефективної адаптації до змін в освітній галузі відбувається переважно під час професійної діяльності, а також в умовах системи неперервної педагогічної освіти.

Неперервна освіта загалом і післядипломна освіта зокрема мають потужний потенціал в аспекті забезпечення та стимулювання неперервного особистісного й професійного розвитку, самовдосконалення вчителя, а саме в процесі курсової перепідготовки педагогічних кадрів. Сучасна українська школа має бути зорієнтована на вчителя з розвиненими здібностями й навичками імплементації особистісних професійно значущих якостей для засвоєння нових професійних ролей та функцій, реалізації освітніх проєктів національного масштабу, забезпечувати конкурентоспроможність на європейському й світовому ринку освітніх послуг. Нова місія педагога постає в контексті європейського професіоналізму зі збереженням найкращих ментальних українських характеристик, європейського виміру педагогічних якостей.

Початковій школі належить особливе місце в структурі загальної середньої освіти, що зумовлює виняткову роль цієї ланки й особливу відповідальність педагогів за якість її результатів. «Державний стандарт початкової освіти» трактує підприємливість і фінансову грамотність як одні з ключових компетентностей здобувача освіти, що передбачає ініціативність, готовність брати відповідальність за ухвалення власних рішень, уміння організувати свою діяльність для досягнення цілей, усвідомлення етичних цінностей ефективної співпраці, готовність до втілення в життя ініційованих ідей. Учитель початкової школи теж має володіти комплексом підприємницьких навичок і вмій: генерувати нові ідеї, використовувати критерії раціональності, практичності, ефективності й точності для вибору найкращого рішення, аргументувати та захищати свою позицію, мати досвід у галузі підприємництва, бути готовим до провадження підприємницької діяльності.

На необхідності перетворень у професійному розвитку вчителів початкової школи наголошено в нормативно-правовій базі (Закон України «Про освіту», постанова Кабінету Міністрів України № 462 «Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти» від 20 квітня 2011 року, постанова № 87 від 21 лютого 2018 р., «Концепція Нової української школи», «Професійний стандарт «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)», «Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»), «Національна стратегія розвитку освіти в Україні до 2021 року», галузева «Концепція розвитку неперервної педагогічної освіти» та інші нормативні документи). Міністерство освіти і науки України проводить низку організаційних заходів, пов'язаних із

підготовкою вчителів початкових класів до реалізації положень зазначених документів, а саме: видано накази «Про деякі організаційні питання щодо підготовки педагогічних працівників для роботи в умовах Нової української школи» від 15.01.2018 р. № 34; «Про затвердження Типової освітньої програми організації і проведення підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладами післядипломної педагогічної освіти» від 15.01.2018 р. № 36; організовано підвищення кваліфікації на засадах Нової української школи вчителів перших класів експериментальних шкіл, що розпочали експеримент із 01.09.2017 року; розроблено й викладено на сайті <http://nus.org.ua> навчальні та методичні матеріали для організації навчального процесу в експериментальних класах за вимогами «Концепції Нової української школи», що постійно оновлюють.

Нормативні документи орієнтують на підготовку педагогічного працівника нового типу, що має достатній рівень загальної та фахової підготовки для гідної праці в постійно змінюваних соціокультурних умовах професійної діяльності, професійно-педагогічного підприємництва.

На важливості підприємництва акцентовано увагу в міжнародних документах («Ключові компетентності для навчання упродовж життя (Європейські орієнтири)», «Європейський акт про малий бізнес», «План дій з навчання підприємливості на період до 2020 року», «Новий план дій для Європи щодо розвитку навичок»), у державних і законодавчих документах України («Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року», Закони України «Про підприємництво», «Про державну реєстрацію юридичних, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» та ін.).

У наукових працях витлумачено проблеми професійної підготовки вчителя (І. Андрощук, І. Андрушко, Н. Бібік, В. Буренко, С. Вітвицька, О. Гомонюк, Т. Дем'янюк, О. Дубасенюк, І. Зязюн, Н. Кічук, В. Кремень, Р. Пріма, Є. Плотнікова та ін.); неперервної професійно-педагогічної освіти (Н. Авшенюк, І. Андрощук, В. Аніщенко, О. Гомонюк, М. Годлевська, К. Дяченко, І. Зязюн, Л. Коваленко, Л. Котун, М. Марусинець, О. Огієнко, В. Олійник, Н. Ничкало, В. Падалка, Н. Постригач, С. Сисоєва, І. Шевченко та ін.). На сучасному інноваційному етапі фахова підготовка вчителя початкової школи базована на багатих традиціях вітчизняної школи, що описані в науковому доробку визнаних учених у галузі теорії й методики початкової освіти (В. Берека, А. Галас, Н. Бібік, О. Біда, О. Варецька, Т. Довга, Є. Лодатко, Л. Кондрашова, М. Марусинець, Т. Потапчук, Р. Пріма, І. Размолодчикова, О. Шквир, О. Ярошинська та ін.).

Нагальні проблеми підприємництва й підприємницької підготовки в українській освіті постають предметом досліджень Ю. Баніт, Ю. Білової, Е. Бобінської, Л. Бондаревої, О. Булавіної, А. Гейлик, А. Гельбак, О. Земка, О. Креденцер, Ю. Кузьменко, Н. Куриш, Г. Матукової, В. Майковської, І. Міньковської, М. Ляшенко, О. Романовського, К. Піддубної, І. Середіна,

В. Сліпенко, С. Стеблюк, Ю. Ткач, М. Ткаченко, М. Шимановського та ін. У студіях зарубіжних учених (М. Vasigalupo, М. Kalkan, С. Lavaroni, М. Lăcătu) схарактеризовано питання «індустрії освіти», розвитку різних форм підприємницької ініціативи, проаналізовано значення підприємництва в освіті.

На підставі опрацювання науково-педагогічних джерел констатовано недостатній рівень розроблення проблеми формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти як у теоретико-методологічній, так і в практичній площині. Крім того, зафіксовано низку *суперечностей*, що аргументують брак наукового викладу:

– у *соціально-професійному аспекті* між зростанням вимог суспільства й Нової української школи до підготовки конкурентоспроможного, підприємливого вчителя та можливостями повноцінного забезпечення такої освіти в умовах традиційного процесу післядипломної педагогічної освіти; потребою в чіткій індивідуальній освітній траєкторії формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в ході підвищення кваліфікації та реальним станом готовності до цього процесу в умовах неперервної освіти;

– у *науково-професійному аспекті* між необхідністю модернізації вітчизняної системи післядипломної педагогічної освіти відповідно до світових стандартів та недосконалістю наукового обґрунтування концептуальних засад формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти; об'єктивною потребою в побудові обґрунтованої системи формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в міжкурсовий період підвищення кваліфікації та відсутністю в теорії і методиці професійної освіти розроблених методологічних засад;

– в *аспекті педагогічної практики* між необхідністю створення оптимальних педагогічних умов для формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи та традиційними підходами до організації освітнього процесу в міжкурсовий період підвищення кваліфікації в закладах післядипломної педагогічної освіти; об'єктивною потребою в актуалізації системного використання знань, умінь і навичок щодо формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи й недосконалістю підходів до відбору і структурування змісту навчання в умовах неперервної освіти; необхідністю використання інноваційних технологій формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи та неопрацьованістю теоретико-методичних засад її практичного розв'язання в освітньому процесі закладів післядипломної педагогічної освіти.

Подолання зазначених суперечностей потребує теоретичного обґрунтування й розроблення системи формування професійно-педагогічного підприємництва вчителів початкової школи, що забезпечить їхню

конкурентоспроможність на вітчизняному й міжнародному ринку освітніх послуг.

Актуальність задекларованої проблеми, неналежний ступінь її опрацювання в педагогічній теорії та практиці, наукові потреби в розв'язанні нагальних питань, виявлені суперечності зумовили вибір теми дослідження: **«Теоретико-методичні засади формування професійно-педагогічного підприємництва учителя початкової школи в умовах неперервної освіти».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація підготовлена в межах науково-дослідницьких тем Волинського національного університету імені Лесі Українки «Теоретико-методичні засади формування професійної компетентності в майбутніх вчителів початкової школи у контексті інтеграції в європейський освітній простір» (ДР № 0119U000671), де внесок авторки полягав у поглибленні змістових аспектів ініціативності й підприємливості під час формування професійної компетентності вчителя початкової школи; Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти – «Проектування інноваційного середовища післядипломної освіти як умова реалізації індивідуальної освітньої траєкторії педагога» (ДР № 0120U105777), де здобувачкою обґрунтована необхідність створення умов для сприяння особистісному та професійному розвитку вчителя початкової школи з метою ефективної реалізації підприємницьких ідей у контексті Нової української школи. Тема роботи затверджена Вченою радою Волинського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 1 від 25.01.2018 р.).

Мета дослідження полягає в науковому обґрунтуванні концепції, розробленні й експериментальній перевірці ефективності системи формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти.

Відповідно до мети, сформульовано такі **завдання**:

- 1) дослідити стан опрацювання проблеми формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в педагогічній теорії і практиці; з'ясувати сутність ключових понять;
- 2) проаналізувати зарубіжний досвід формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти;
- 3) схарактеризувати зміст і структуру «професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи», визначити критерії, показники й рівні його сформованості;
- 4) розробити та обґрунтувати концепцію формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти;
- 5) виокремити й обґрунтувати педагогічні умови формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти;

б) розробити, змоделювати й експериментально перевірити ефективність системи формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти;

7) підготувати та впровадити в освітній процес закладів післядипломної педагогічної освіти навчально-методичне забезпечення для формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти.

Об'єкт дослідження – процес неперервної освіти вчителя початкової школи.

Предмет дослідження – система формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти.

Провідна ідея дослідження заснована на науковому обґрунтуванні й розумінні феномену «професійно-педагогічне підприємництво вчителя початкової школи» як цілеспрямованої діяльності вчителя початкової школи, що віддзеркалює траєкторію особистісно-професійного зростання, успішної самореалізації в педагогічній діяльності, утілення власних підприємницьких ідей, готовність брати відповідальність за свої рішення через використання інноваційних освітніх технологій для забезпечення конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг, орієнтованості на успіх та розвиток підприємницької ініціативи, наскрізних умінь здобувачів початкової освіти.

В основу концепції дослідження покладено фундаментальні філософські, соціально-економічні, культурологічні, психологічні, педагогічні положення щодо утвердження гуманістичних ідей, гуманізації освіти, загальнолюдських і національних цінностей; усвідомлення етичних цінностей ефективної співпраці, готовності до втілення в життя ініційованих ідей, ухвалення власних рішень; суспільної значущості підготовки вмотивованого, компетентного вчителя початкової школи, який орієнтований на новий зміст освіти, що передбачає формування компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві, демонструє свободу творчості й фахово розвивається; удосконалення професійної підготовки вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти з акцентом на міждисциплінарності щодо формування професійно-педагогічного підприємництва. Виконанню таких завдань сприяє створення умов для професійного розвитку вчителя початкової школи на тлі неперервної освіти з високим рівнем сформованості професійно-педагогічного підприємництва, що передбачає впровадження системи її формування.

Реалізація наукового пошуку щодо формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкових класів в умовах неперервної освіти охоплює три взаємопов'язані концепти: методологічний, теоретико-педагогічний, технологічний.

Методологічний концепт відображає взаємозв'язок і взаємодію різних підходів загальнонаукової та конкретно-наукової методології до вивчення проблеми формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкових класів в умовах неперервної освіти, а саме:

– *системного*, що дає змогу сприймати й досліджувати процес формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи як цілісну, багатокомпонентну систему, яка постійно розвивається та змінюється під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників; розширює наукове пізнання структурно-компонентного вияву професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в розвитку й динаміці; виявляє інтегративні характеристики зазначеного феномену в аналізованому процесі;

– *синергетичного*, який утверджує ідею самоорганізації зазначеного процесу, акцентує увагу на ініціюванні індивідуальної освітньої траєкторії та шляхів особистісного розвитку, формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти;

– *аксіологічного*, що детермінований ціннісними орієнтаціями підприємницького характеру, які створюють фундамент для мотивованої поведінки та продуктивної діяльності вчителя початкової школи, спрямованої на отримання додаткового прибутку, забезпечення власного добробуту;

– *акмеологічного*, який допомагає теоретично усвідомити сутність особистості як суб'єкта саморозвитку й самореалізації, націлює вчителя початкової школи на неперервне особистісне та професійне зростання, культивує прагнення до підприємницького успіху;

– *андрагогічного*, що віддзеркалює чинники ефективного навчання дорослих, взаємної діяльності педагогів (слухачів) із викладачами закладів післядипломної освіти в курсовий і міжкурсний періоди підготовки; передбачає особистісну самореалізацію, самовираження в професії; аналіз особливостей цілеспрямованого стимулювання вчителя початкової школи до навчання професійно-педагогічного підприємництва, розвитку особистості, професійних компетентностей (зокрема підприємницької) в умовах неперервної освіти;

– *особистісно-діяльнісного*, що скеровує пріоритетність інтересів і потреб учителя початкової школи в особистісно-професійний аспект як активного суб'єкта пізнання та ініціатора професійного саморозвитку, планування етапів підприємницької діяльності, пов'язаної з вивченням аспектів підприємництва в освіті, виконання самоконтролю готовності до професійного саморозвитку, генерування ідей, підприємницького мислення, складання бізнес-планів, аналізу й оцінювання результатів своєї діяльності;

– *міждисциплінарного*, який забезпечує цілісність формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи через міждисциплінарну інтеграцію знань, віддзеркалюючи інтегративний характер і складність досліджуваного феномену;

– *ресурсного*, що передбачає застосування ресурсного забезпечення, дібраного з огляду на сучасні підприємницькі тенденції та європейські вимоги до вчителя Нової української школи; створення умов, які б позитивно впливали на професійний розвиток учителя, оскільки ресурсний потенціал учителя позначається на готовності провадити підприємницьку діяльність, а в подальшому – формувати професійно-педагогічне підприємництво;

– *середовищного*, що окреслює комплекс зовнішніх (політична, демографічна, економічна ситуація, освітній простір) і внутрішніх (економічна свобода, особиста зацікавленість педагога, професійні й особисті цінності та потреби) орієнтирів, які впливають на формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи;

– *імітаційно-ігрового*, який передбачає використання під час формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в міжкурсовий період підвищення кваліфікації імітаційних ігор як особливого класу навчальних, виробничих, управлінських і розвивальних інтерактивних ігор, що не лише моделюють підприємницьке середовище та інтелектуальну діяльність учасників, а й створюють багатоаспектні умови для взаємодії та колективного ухвалення рішень, забезпечують інтеграцію підприємницької теорії і практики, а також сприяють розвитку особистісних та підприємницьких навичок учителя, його професійних позицій у сфері підприємництва.

Теоретико-педагогічний концепт охоплює систему провідних ідей, базисних понять, підходів, які вможливають змістовий аналіз порушеної проблеми: трактування ключових понять і категорій дослідження, цілісне розуміння сутності й характеристики феномену «професійно-педагогічне підприємництво вчителя початкових класів у системі неперервної освіти». Унаслідок ретроспективи розвитку поняттєвого апарату професійно-педагогічного підприємництва, сформульовано дотичні дефініції термінів, що уточнюють сутність аналізованого явища, а саме: підприємницька діяльність, інноваційна та підприємницька функції, ризикованість, творчість, економічна основа, умотивованість, партнерський характер, ризик, дохід тощо.

Технологічний концепт реалізований через розроблення й упровадження системи формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти, що акумулює педагогічні умови та технології, спрямовані на досягнення позитивної динаміки зазначеного процесу, базованого на діагностувальній основі та її методичного забезпечення; обґрунтування компонентів, критеріїв, показників і рівнів формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкових класів; удосконалення інструментарію (змісту, форм, методів, засобів) для підвищення рівня сформованості названого феномену.

Загальна гіпотеза дослідження. Окреслені концептуальні положення втілено в *загальній гіпотезі*: ефективність формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти зросте в разі її теоретико-методологічного й методичного обґрунтування, розуміння як цілеспрямованої діяльності вчителя початкової школи, що віддзеркалює траєкторію особистісно-професійного зростання, успішної самореалізації в суспільстві, утілення власних підприємницьких ідей, готовність брати відповідальність за свої рішення через використання інноваційних освітніх технологій для забезпечення конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг, орієнтованості на успіх і розвиток підприємницької ініціативи, наскрізних умінь здобувачів початкової освіти, що можуть бути сформовані на основі

впровадження системи, створеної на теоретико-методичних засадах.

Загальна гіпотеза конкретизована в *часткових гіпотезах*, сутність яких полягає в тому, що формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти набуває ефективності, якщо:

- з'ясувати поняття «професійно-педагогічне підприємництво вчителя початкової школи» на основі синтезу компонентів (мотиваційно-цільовий, когнітивний, організаційно-практичний, особистісний);

- розробити концептуальні основи формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи на підставі оптимального використання методологічних підходів і принципів навчання;

- запропонувати систему формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи на основі взаємодії її підсистем (цільова, концептуально-методологічна, змістово-процесуальна, оцінно-результативна) та забезпечити її реалізацію;

- виокремити, обґрунтувати й реалізувати сукупність педагогічних умов для досягнення ефективності системи формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти (стимулювання мотивації до підприємницької діяльності вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти; інтеграція різних форм організації освітнього процесу щодо формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в міжкурсовий період підвищення кваліфікації; технологізація формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи; удосконалення змісту формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в міжкурсовий період підвищення кваліфікації);

- реалізувати об'єктивну діагностику й оцінювання професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи, корекцію та вдосконалення рівня його сформованості на основі науково обґрунтованої сукупності критеріїв, показників і рівнів;

- розробити й упровадити навчально-методичне забезпечення для формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти, зокрема авторські спецкурси.

Для реалізації сформульованих завдань, досягнення мети, перевірки гіпотези використано такі **методи**:

- *теоретичні* – аналіз педагогічної, психологічної, методичної літератури, синтез, порівняння, зіставлення й узагальнення, індукція та дедукція, аналогія, що дали змогу схарактеризувати стан опрацювання порушеної проблеми, обґрунтувати поняттєво-категорійний апарат; систематизація й узагальнення теоретичних і методичних засад для з'ясування стану сформованості професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в закладах післядипломної педагогічної освіти; узагальнення, моделювання для розроблення системи формування професійно-педагогічного підприємництва

вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти та кластерної моделі досліджуваного процесу;

- *емпіричні* – тестування, анкетування, бесіда, педагогічне спостереження, експертне оцінювання, самооцінювання, педагогічний експеримент для визначення рівня сформованості професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи на різних етапах дослідження, перевірки ефективності системи формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти;

- *методи математичної статистики* – непараметричні методи для опрацювання емпіричних даних, перевірки гіпотез і вірогідності результатів педагогічного експерименту; візуально-графічні для ілюстрування та порівняння результатів проведеного експериментального дослідження в рисунках, діаграмах, таблицях.

Наукова новизна одержаних результатів підтверджена такими фактами:

- *уперше* обґрунтовано авторську концепцію формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти, що охоплює методологічний, теоретико-педагогічний, технологічний, концепти; розроблено, змодельовано й експериментально перевірено систему формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти (відображає взаємозв'язки між кластерами-підсистемами – цільовою, концептуально-методологічною, змістово-процесуальною, оцінно-результативною); запропоновано дефініцію поняття «професійно-педагогічне підприємство», витлумаченого як цілеспрямована діяльність учителя початкової школи, що віддзеркалює траєкторію особистісно-професійного зростання, успішної самореалізації, утілення власних підприємницьких ідей, готовність брати відповідальність за свої рішення через використання інноваційних освітніх технологій для забезпечення конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг, орієнтованості на успіх та розвиток підприємницької ініціативи, наскрізних умінь здобувачів початкової освіти; виокремлено й обґрунтовано педагогічні умови формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи (стимулювання мотивації до підприємницької діяльності вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти; інтеграція різних форм організації освітнього процесу щодо формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в міжкурсовий період підвищення кваліфікації; технологізація формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи; удосконалення змісту формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в міжкурсовий період підвищення кваліфікації);

- *удосконалено* компоненти (мотиваційно-цільовий, когнітивний, організаційно-практичний, особистісний), що вможливають якісне формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти; критерії й показники сформованості професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи (спонукально-

аксіологічний, змістово-пізнавальний, процесуально-діяльнісний, рефлексивно-оцінний);

– *подальшого розвитку* набули теоретичні положення щодо змістового наповнення ключових понять дослідження; технології формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти.

Практичне значення результатів дослідження полягає в розробленні й упровадженні в освітній процес закладів післядипломної педагогічної освіти навчально-методичного забезпечення для формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти, що охоплює авторські спецкурси «Формування підприємливості та ініціативності особистості», «Формування креативності та проактивності педагога», «Професійно-педагогічне підприємництво вчителя початкової школи»; навчально-методичний посібник «Сучасний учитель початкової школи: професійно-педагогічне підприємництво». Збагачено навчально-професійний ресурс із формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи через комплексне використання традиційних та інноваційних технологій, активних й інтерактивних форм освітньої діяльності, інтеграцію навчання і творчості в аудиторний час та в процесі самостійної позааудиторної роботи в міжкурсовий період підвищення кваліфікації. Оновлено освітні програми семінару-тренінгу «Бізнес-планування та інвестування», «Дизайн-мислення в роботі педагога». Інформаційні ресурси (електронні навчально-методичні комплекси) розміщено у віртуальному середовищі неперервної освіти. Зокрема, *електронний курс підвищення кваліфікації* «Формування ініціативності та підприємливості особистості» (150 годин) викладено на платформі ВГО «Консорціум закладів післядипломної освіти» (режим доступу: <https://bit.ly/3To0zDB>).

Результати дослідження можуть бути використані під час розроблення (удосконалення) освітніх програм підготовки вчителя початкової школи в міжкурсовий період підвищення кваліфікації в інститутах післядипломної педагогічної освіти; програм тематичних курсів; методичних рекомендацій; проведення семінарів, майстер-класів, тренінгів, воркшопів у системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників, написання проєктів для розширення можливостей професійної самореалізації та самовдосконалення вчителя початкової школи.

Результати дослідження впроваджено в педагогічну практику Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 158/02-13 від 07.02.2022 р.), Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 01-12/144/1 від 08.02.2022 р.), Комунального навчального закладу «Обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників» Черкаської обласної ради (довідка № 26/01-18 від 08.02.2022 р.), Комунального закладу «Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Житомирської обласної ради (довідка № 01/66 від 07.02.2022 р.), Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 105/1 від

07.02.2022 р.), Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 01/38а від 20.01.2022 р.), Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 01-04/102 від 03.02.2022 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі результати, описані автором у дисертації, отримані самостійно. У спільних публікаціях дисертантці належать такі напрацювання: [3] – запропоновано в структурі управлінської компетентності керівника закладу освіти, що пов’язана з управлінським процесом, виокремлювати низку компонентів (економічний, маркетинговий, планово-прогностичний, стратегічний, організаційний, контрольний, інформаційно-аналітичний); [6] – обґрунтовано вплив цифрової компетентності на формування професійно-педагогічного підприємництва педагога, згенеровано структурно-логічну схему аналізованого процесу; [7] – проведено пілотне дослідження й обґрунтовано ставлення педагогів до професійних стандартів «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» у контексті забезпечення якості підвищення кваліфікації та особистого неперервного навчання педагога; [8] – визначено результати навчання цифрового підприємництва, що формують нову якість компетенцій учителів початкової школи, співпраці й комунікації через інноваційні цифрові інструменти, технології е-навчання в умовах віртуальної реальності; [11] – запропоновано структурну схему й етапи процесу формування мотивації до професійно-педагогічного підприємництва вчителя НУШ; [12] – з’ясовано внутрішні й зовнішні чинники формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя в умовах неперервної освіти; [20] – обґрунтовано вплив блокчейн-технологій на написання проєктів і складання бізнес-планів; [21] – окреслено методіку лепбукінгу в аспекті формування ключових умінь і навичок, яких вимагає освітній вектор Нової української школи; [22] – схарактеризовано вплив технологічного забезпечення на розвиток післядипломної педагогічної освіти; [29] – диференційовано етапи аналітичної фази логіко-структурного аналізу для реалізації проєкту зі створення системи менеджменту якості освітніх послуг; [39] – проаналізовано міжнародні тенденції формування цифрової компетентності педагога.

Апробація результатів дослідження. Основні результати відображено в доповідях і повідомленнях на науково-практичних конференціях: *міжнародних* – II International Scientific and Practical Conference «Topical Problems of Modern Science» (Варшава, 2019), «Розвиток професійної культури майбутніх фахівців: виклики, досвід, стратегії, перспективи» (Ірпінь, 2020), «Сучасні виклики і актуальні проблеми науки, освіти та виробництва: міжгалузеві диспути» (Київ, 2020), «Актуальні проблеми неперервної освіти в інформаційному суспільстві» (Київ, 2020), «Педагогічна компаративістика і міжнародна освіта – 2021: інновації в освіті в контексті європеїзації та глобалізації» (Київ, 2021), «Неперервна освіта нового сторіччя: досягнення та перспективи» (Запоріжжя, 2021), «Сучасні напрями розвитку педагогіки та педагогічної психології:

актуальні питання філології та мовознавства» (Івано-Франківськ, 2021), *Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference «Science, Education, Innovation: Topical Issues and Modern Aspects»* (Tallinn, Estonia, 2021), «Початкова освіта: історія, проблеми, перспективи» (Ніжин, 2021), *усеукраїнських* – «Сучасний вимір та стратегії розвитку особистісно-професійної компетентності педагога» (Київ, 2019), «Теоретико-методичні основи підготовки конкурентоздатних фахівців у контексті сучасного ринку праці» (Кривий Ріг, 2019), «Професійний розвиток педагогів в умовах освітнього середовища післядипломної освіти» (Луцьк, 2019), «Психолого-педагогічний супровід фахового зростання особистості в системі неперервної професійної освіти» (Бердянськ, 2020), «Навчання через гру в освітньому просторі України: досвід, виклики, ідеї та рішення» (Запоріжжя, 2021), «Розвиток педагогічної майстерності майбутнього педагога в умовах освітніх трансформацій» (Глухів, 2021), «STEM-освіта: науково-теоретичні аспекти, досвід впровадження, перспективи розвитку» (Луцьк, 2021), «Тенденції сучасної підготовки майбутніх учителів початкової школи» (Умань, 2021), «Психолого-педагогічний супровід фахового зростання особистості в системі неперервної професійної освіти» (Бердянськ, 2021), «Диференціація роботи учнів початкової школи з навчальними текстами: від читання до текстотворення» (Київ, 2021), «Особистісно-професійна компетентність педагога: досвід, проблеми, перспективи» (Суми, 2021), «Неперервна освіта як засіб професійного зростання педагога» (Тернопіль, 2022), *І Всеукраїнському круглому столі «Педагогічний поступ»* (Луцьк, 2021), на засіданнях кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки (2018 – 2022 рр.).

Матеріали кандидатської дисертації на тему «Організаційно-економічні основи розвитку зернопродуктового підкомплексу в умовах Західного Полісся (на матеріалах Волинської області)» за спеціальністю 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством», що захищена 2010 року, у докторській роботі не використано.

Публікації. Основний зміст і результати дослідження представлено в 56 студиях, зокрема: 1 одноосібна монографія, 1 навчально-методичний посібник; 17 статей у фахових наукових виданнях України, 4 статті в наукових періодичних виданнях інших держав (ті, які входять до міжнародних наукометричних баз; іноземні наукові періодичні видання); 25 опублікованих праць, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації; 8 опублікованих розвідок, які додатково відображають наукові результати.

Структура та обсяг дослідження. Робота містить анотації українською й англійською мовами, вступ, п'ять розділів, висновки до кожного з них, загальні висновки, список використаних джерел, який становить 536 найменувань (із них 87 іноземних праць), 28 додатків. Повний обсяг дисертації – 556 сторінок, основний текст викладено на 409 сторінках. Дослідження містить 24 таблиці та 14 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі аргументовано актуальність порушеної проблеми, її зв'язок із науковими темами, сформульовано мету, завдання, окреслено об'єкт, предмет, обґрунтовано концепцію, методи дослідницького пошуку, викладено наукову новизну, теоретичну й практичну значущість одержаних результатів, подано відомості про апробацію та впровадження отриманих результатів, описано структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі «**Теоретичні засади формування професійно-педагогічного підприємництва в умовах неперервної освіти**» досліджено стан опрацювання проблеми формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в педагогічній теорії і практиці; з'ясовано особливості формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи як предмета наукових розвідок; витлумачено сутність ключових понять дисертації; проаналізовано зарубіжний досвід формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя в умовах неперервної освіти.

На підставі порівняння й узагальнення філософської, економічної, соціологічної, психолого-педагогічної літератури констатовано різноаспектність представлення проблеми підприємництва загалом і професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи зокрема в науковому дискурсі за такими основними підходами: атрибутивний, процесуальний, діяльнісний, функційний, інституційний. Згідно з атрибутивним підходом, підприємництво розуміють як сукупність певних атрибутів: орієнтація на досягнення успіху; постійна наявність чинника ризику; інноваційний характер діяльності; відповідальність за ухвалені рішення та їхні наслідки. Процесуальний підхід трактує підприємництво як процес, що має певні часові ознаки (початок, розвиток, завершення), а також змістові характеристики. Діяльнісний підхід об'єднує погляди дослідників, що інтерпретують підприємництво як різновид економічної діяльності та поведінки, форму економічної активності. Функційний – полягає в з'ясуванні функцій, якими має володіти вчитель початкової школи для задоволення власних потреб і потреб здобувачів освіти. Інституційний підхід пов'язаний із зовнішньо детермінованими умовами функціонування підприємництва, що можуть впливати на підприємницьке мислення вчителя початкової школи.

Результати дефінітивного аналізу наукових розвідок із проблем підприємництва засвідчують наявність як спільних рис, так і розбіжностей у підходах до розуміння термінологічного апарату. Підсумовано, що підприємництво – особливий вид діяльності, який передбачає отримання прибутку. Серед його провідних ознак названі цілеспрямованість, систематичність, інноваційність, креативність, ризик тощо. Один із найважливіших постулатів Євросоюзу та маркер якості роботи сучасної школи – «вчитися, щоб діяти».

Сутність базисних понять дослідження пов'язана з категоріями «підприємець», «підприємливість» і «підприємницька поведінка». У ракурсі

першої категорії акцентовано увагу на індивідуальних властивостях суб'єкта підприємницької сфери, описі індивідуально-психологічних характеристик і типології підприємців. Підприємливість ототожнює підприємництво з видом професійної діяльності, провідним утворенням якої є система спонукальних мотивів, мета й способи провадження діяльності. Поняття «підприємницька поведінка» відображає особливий тип поведінки людини, що має ознаки ризикованості, інноваційності, незалежності, творчості, націленості на результат та може виявлятися в учителя власне в підприємницькій діяльності (ініціація, створення й ведення своєї справи), а також в інших сферах людської діяльності (професійна, трудова, організаційна, побутова тощо). На підставі теоретичного аналізу, синтезу й узагальнення поняття *«професійно-педагогічне підприємництво»* потрактоване як *цілеспрямована діяльність учителя початкової школи, що віддзеркалює траєкторію особистісно-професійного зростання, успішної самореалізації в суспільстві, утілення власних підприємницьких ідей, готовність брати відповідальність за свої рішення через використання інноваційних освітніх технологій для забезпечення конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг, орієнтованості на успіх та розвиток підприємницької ініціативи, наскрізних умінь здобувачів початкової освіти.*

Проведений аналіз зарубіжного досвіду формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в системі неперервної освіти США, країн Європейського Союзу та Великої Британії засвідчив, що в європейському просторі простежуване формування моделі педагога нового типу, якому притаманні гнучке й підприємницьке мислення, інноваційні підходи до власного професійного розвитку. Сучасна європейська школа поступово переходить до такої освітньої моделі, за якої всі завдання й навчальні компоненти інтегруються до «трикутника знань» з елементами системи «освіта – підприємництво – інновації». На підставі опрацювання досвіду Великої Британії виокремлено ключові ідеї, використання яких є конструктивним для формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти в Україні, а саме: проведення практичних занять із відпрацюванням технік креативності для розроблення підприємницьких ідей та ухвалення управлінських рішень; залучення вчителів початкової школи разом з учнями до ІКТ-симуляції, що сприяє відпрацюванню в дистанційному форматі практичних навичок зі створення стартапів і набуттю підприємницьких навичок. Підприємницька підготовка допомагає вчителям стати більш гнучкими, упевненими в собі, незалежними, навчитися ухвалювати рішення, планувати, більш творчо підходити до справи, розв'язувати проблеми, орієнтуватися в ситуації, взаємодіяти з партнерами, мати більше підприємницьких навичок, інформації про бізнес, краще пізнати себе й навчитися керувати. Аналіз польського досвіду щодо формування професійно-педагогічного підприємництва актуалізує використання моделі досвідного навчання, розроблення програми «Підприємництво для вчителів», відпрацювання підприємницьких умінь на тренінгових заняттях через упровадження навчання в грі, залучення вчителів

початкової школи до онлайн-програм: «Smart Growth»; «Knowledge Education Development». Фінський досвід репрезентує такі конструктивні рекомендації: активна робота в онлайн-середовищі «Moodle», де запропоноване розміщення курсу «Підприємництво для вчителя початкової школи»; проведення спільних онлайн-хакатонів за участі вчителів початкової школи та успішних підприємців для обміну досвідом щодо особливостей провадження підприємницької діяльності; створення віртуальних путівників для підприємницького навчання.

З'ясовано, що в Сполучених Штатах Америки організація підприємницької освіти декларована за низкою концепцій, а саме: концепція «ефективного працівника», яка передбачає диференціацію принципів розподілу розумової й фізичної праці, спрямована на підприємницьку підготовку й розвиток якостей (ініціативність, професіоналізм, наполегливість і формування економічних умінь тощо), без яких не можна успішно розв'язати завдання, пов'язані з підприємництвом; концепція «Освіта для кар'єри» («Career Education»). Досвід США щодо формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи скеровує на опанування MBA-програм, створення Консорціуму з підприємницької освіти для вчителя початкової школи та добровільних об'єднань із розвитку підприємницького мислення.

Наголошено, що в сучасних умовах потрібні кардинальні зміни в системі неперервної освіти в межах інтегрованих міжнародних проєктів і програм, здатних акумулювати зарубіжний досвід, інтенсифікувати застосування освітніх інновацій та вагомих здобутків європейських закладів освіти в розробленні й реалізації професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти.

У другому розділі **«Організаційно-методичні основи формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти»** проаналізовано стан формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти; обґрунтовано структурно-компонентний склад і критеріально-рівневу характеристику сформованості професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти.

Опрацьовано освітні програми підвищення кваліфікації вчителя початкової школи Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти, Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, Комунального навчального закладу «Обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників» Черкаської обласної ради, Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського, Комунального закладу «Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Житомирської обласної ради, Херсонської академії неперервної освіти в площині формування професійно-педагогічного підприємництва вчителів.

З'ясовано, що лекційні та практичні заняття, а також спецкурси для слухачів курсів підвищення кваліфікації охоплюють здебільшого таку проблематику: фінансова грамотність; керівництво й лідерство; навички сформованості

критичного та креативного мислення педагога тощо. Однак не виявлено жодної освітньої програми, пов'язаної з вивченням питань професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи; бракує годин для ознайомлення та практичної апробації активних методів розвитку підприємницької діяльності вчителя; в освітніх програмах підвищення кваліфікації вчителів початкової школи відсутні теми й курси за вибором, що сфокусовані на формуванні професійно-педагогічного підприємництва; недостатніми є спецкурси й семінари, практичні заняття, тренінги, які б поглиблювали навички використання активних методів навчання та інтеграцію підприємницького змісту до професійного розвитку вчителя початкової школи.

Проаналізовано зміст Професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)», виокремлено професійні компетентності, важливі в контексті порушеної проблеми: здатність до генерування нових ідей, виявлення й розв'язання проблем, до ініціативності та підприємливості, здатність діагностувати умови й ресурси для професійного розвитку впродовж життя, здатність моніторити власну педагогічну діяльність, характеризувати індивідуальні професійні потреби.

На основі узагальнення результатів теоретичного аналізу праць щодо опису структури підприємництва, відповідно до обґрунтованого стану формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти й вимог до особистісних якостей підприємців, репрезентовано структуру професійно-педагогічного підприємництва вчителя як динамічну систему, утворену взаємопов'язаними цілісними підсистемами (компонентами), представленими комплексом професійно значущих якостей. Запропоновано структурну побудову професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи: своєрідний узагальнено-систематизований опис досліджуваного феномену в єдності індивідуальних і професійно значущих сутнісних аспектів, синтезованих у сукупності мотиваційно-цільового, когнітивного, організаційно-практичного та особистісного компонентів, що виявляються в креативному мисленні, творчому пошуку, діяльнісних методах роботи, умінні працювати в команді, здатності використовувати інноваційні підприємницькі ідеї, у готовності до ризику, спроможності планувати й організовувати власну підприємницьку діяльність в освітній галузі.

Виокремлено й описано компоненти (*мотиваційно-цільовий, когнітивний, організаційно-практичний, особистісний*), що перебувають у взаємозв'язку та взаємозалежності, уможливають якісне формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти. Доведено необхідність їх реалізації через діалектичну єдність.

Мотиваційно-цільовий компонент акумулює інтереси, ціннісні орієнтації, сподівання та стимули, що породжують мотиви, які спонукатимуть учителя початкової школи до ефективної й результативної професійної діяльності, що забезпечує успішність професійно-педагогічного підприємництва, приносить

йому прибутки та задовольнятиме потреби в самоактуалізації, самовираженні, самореалізації.

Когнітивний компонент у структурі професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи акцентує на практичній цінності підприємницьких знань, які належать до особливої галузі знань, необхідних для розвитку підприємницького мислення та підприємницької культури вчителя. Компонент деталізований уміннями, пов'язаними з виявленням функційних можливостей, наданих новими інформаційними технологіями в системі підприємництва; уміннями добирати найбільш ефективні способи розв'язання проблем інноваційно-підприємницької діяльності; аналізувати свою практичну діяльність; володінням цілісністю технологічних знань із питань підприємницької діяльності; уміннями проводити аналіз і концептуалізацію власного досвіду підприємницької діяльності; сучасними методами наукового пошуку, оброблення й використання інформації з проблем підприємницької діяльності.

Організаційно-практичний компонент характеризує ступінь підготовленості вчителя початкової школи до виконання підприємницьких функцій у межах професійної діяльності та передбачає вироблення на основі теоретичних знань практичних умінь і навичок підприємницької діяльності стосовно вибору бізнес-ідеї, написання бізнес-плану; відкриття й легалізації власного бізнесу; дослідження ринку для просування освітніх послуг; комунікативної взаємодії (ведення переговорів, переконання, аргументація власної думки, пропозиція освітніх послуг тощо); уміння ухвалювати рішення щодо підприємницької діяльності в освітній галузі, планувати та програмувати діяльність; швидко реагувати в разі виникнення професійних проблем, своєчасно виконувати завдання, з огляду на фінансові й матеріальні збитки.

Особистісний компонент відображає чутливість до змін і наявність стійкого прагнення до перетворень власного стану життя, що детерміноване ініціативністю і ставленням до суспільно-економічних трансформацій; діяльнісно-творчою активністю; усвідомленням персональної відповідальності за ймовірні втрати й готовність до ризику; самостійністю у виборі стратегічно значущих рішень; активно цілісною позицією в перетворенні освітнього середовища, проектуванням ефективною взаємодії; здатністю прогнозувати й превентивно діяти в умовах підвищеної конкурентності.

Відповідно до структурної побудови професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи, виокремлено *критерії: спонукально-аксіологічний, змістово-пізнавальний, процесуально-діяльнісний, рефлексивно-оцінний*.

Спонукально-аксіологічний критерій пов'язаний із процесом мотивації до підприємницької діяльності, що охоплює діалектичну сукупність взаємозумовлених, взаємопов'язаних і цілеспрямованих інструментів, важелів та чинників, методів і форм спонукання педагогів до праці над собою, а також узгодження їхніх інтересів; складний комплекс економічних, соціальних, психологічних, моральних та інших чинників – спонукальних мотивів до

підприємництва в освіті, *показниками* вияву яких є мотивація успіху й уникнення невдач; сформованість професійних ціннісних орієнтацій; орієнтація на отримання прибутків; цільові настанови (цілевизначення).

Змістово-пізнавальний критерій впливає на обсяг, глибину, мобільність теоретичних підприємницьких знань і здатність перенесення їх до професійно-практичної діяльності вчителя початкової школи; ступінь обізнаності вчителя початкової школи щодо використання новітніх підприємницьких методів і технологій у професійній діяльності, розвиненість підприємницького мислення; відображає наявність базових соціально-економічних знань, що охоплюють знання про нормативно-правове регулювання, технологію організації й розвитку підприємницької діяльності, передумови та принципи успішного ведення бізнесу. У змісті цього критерію виокремлено знання теоретичного та функційно-технологічного (процедурного) характеру, розуміння сутності розв'язуваних завдань і проблем, усвідомлення ймовірних ризиків та персональної відповідальності за діяльність і її результати, обізнаність із ринковими механізмами регулювання підприємницької діяльності й керівництва нею, поінформованість учителя початкової школи щодо етики трудових відносин. *Показники* змістово-пізнавального критерію: володіння поняттєвим змістом категорії «підприємництво» в освіті; обсяг, глибина, мобільність підприємницьких знань і здатність перенесення їх до професійно-практичної діяльності; рівень комунікативних та організаторських здібностей; розвиненість підприємницького мислення.

Процесуально-діяльнісний критерій передбачає сформованість практичних умінь підприємницької діяльності (професійної та соціальної) учителя початкової школи, а саме: уміння вибору ефективної бізнес-ідеї, форм підприємницької діяльності, її організації, планування й прогнозування; уміння репрезентувати власні проекти, організовувати конструктивний діловий діалог, творчо розв'язувати проблемні питання, залучаючи опановані знання, уміння, способи мислення, навички управління та контролю. *Показники* процесуально-діяльнісного критерію: готовність учителя початкової школи до виконання підприємницьких функцій у реальних умовах; уміння розробляти бізнес-плани, стартапи, ухвалювати економічно обґрунтовані рішення; здатність проектувати особистісну стратегію підприємницької діяльності, професійного розвитку в умовах неперервної освіти.

Рефлексивно-оцінний критерій репрезентований здатністю вчителя початкової школи прогнозувати очікувані результати, ризикувати для пошуку нових економічних можливостей, об'єктивно оцінювати власні індивідуально-особистісні навички, проводити контроль засобами саморегульовальних механізмів, спроможністю зіставляти власні економічні інтереси й потреби з наявними матеріальними, трудовими, природними, екологічними ресурсами, освітніми інтересами; індивідуально-особистісними якостями, зокрема ініціативністю, гнучкістю, самоорганізованістю у виборі напрямів підприємницької діяльності. Цей критерій містить такі *показники*: самоконтроль, самоаналіз і самооцінювання трудової діяльності, уміння адекватно оцінювати

свої досягнення; рівень творчості та креативності; ступінь поведінки в конфліктних ситуаціях; готовність до ризику.

На підставі компонентної структури та критеріальної характеристики констатовано три рівні сформованості професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи: високий; середній, низький.

У третьому розділі **«Методологічні засади формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти»** обґрунтовано авторську концепцію формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти, схарактеризовано методологічні підходи та принципи щодо формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти.

Авторська концепція формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи базована на фундаментальних філософських, соціально-економічних, культурологічних, психологічних, педагогічних положеннях щодо утвердження гуманістичних ідей, гуманізації освіти, загальнолюдських і національних цінностей, високих моральних засад утілення в життя підприємницьких ідей; на визнанні суспільної значущості підготовки вмотивованого, компетентного вчителя початкової школи, який має свободу творчості й розвивається професійно, орієнтований на новий зміст освіти, що прогнозує формування компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві; на необхідності вдосконалення професійної підготовки вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти з акцентом на формуванні професійно-педагогічного підприємництва.

Концепцією передбачене обґрунтування методологічних підходів і принципів формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти; уточнення змісту поняття «професійно-педагогічне підприємництво»; з'ясування основних концептуальних засад окресленої проблеми та шляхів їх реалізації; дослідження ефективності всіх компонентів системи формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти; застосування інноваційних технологій для формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в міжкурсовий період підвищення кваліфікації; організацію освітнього процесу в закладах післядипломної педагогічної освіти, що базована на формуванні в слухачів курсів підвищення кваліфікації (учителів початкової школи) гнучких навичок («Soft Skills») із побудови власної професійної кар'єри й успішної диверсифікації через розширення змісту педагогічної та підприємницької активності.

Ефективність концепції забезпечена дотриманням комплексу педагогічних умов як домінантні системи формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи на тлі неперервної освіти; верифікація концепції проходить неперервно й послідовно впродовж усіх етапів науково-педагогічного дослідження та передбачає раціональне використання (поєднання) низки методів (теоретичних, емпіричних, статистичного й аналітичного

оброблення експериментальних даних); об'єктивність верифікації концепції вможливлена завдяки науково обгрунтованому підходу до організації й методики проведення педагогічного експерименту; використанню критеріїв, показників і рівнів формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи; раціональному добору форм та методів педагогічного діагностування тощо.

Методологічний концепт дослідження становить сукупність підходів – системного, андрагогічного, синергетичного, ресурсного, особистісно-діяльнісного, середовищного, імітаційно-ігрового, міждисциплінарного, акмеологічного, аксіологічного, відповідно до яких вибирають стратегію й тактику розв'язання досліджуваної проблеми, поглиблюють розуміння аналізованого поняття (професійно-педагогічне підприємництво вчителя початкової школи).

На підставі проведеного теоретичного аналізу й узагальнення виокремлено та обгрунтовано *загальнодидактичні* (науковості, об'єктивності, доступності, системності й послідовності, свідомості та активності, оптимізації) і *специфічні* (ціннісних орієнтацій, конструктивно-підприємницької активності, професійно-економічної спрямованості, фасилітації підприємницького потенціалу, цільовизначення, комерціалізації підприємницьких ідей) принципи формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти, взаємопов'язаність і взаємозумовленість яких забезпечує методологічне підґрунтя реалізації системи формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи на тлі неперервної педагогічної освіти.

У четвертому розділі «**Система формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти**» обгрунтовано систему формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи, змодельовано процес її реалізації; виокремлено й аргументовано педагогічні умови та технології формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи на тлі неперервної освіти.

Система формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти репрезентує внутрішнє середовище неперервної освіти, зовнішні й внутрішні чинники, педагогічні умови та візуалізована в кластерній моделі, що постає як сукупність взаємопов'язаних кластерів (підсистем – цільової, концептуально-методологічної, змістово-процесуальної, оцінно-результативної) і вможливлене цілеспрямоване формування досліджуваного феномену (рис. 1).

Цільова підсистема відображає мету (формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти), а також завдання (регламентація зазначеного процесу згідно з нормативно-правовими документами; забезпечення умов варіативності форм освіти (формальної, неформальної, інформальної) щодо формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи; побудова

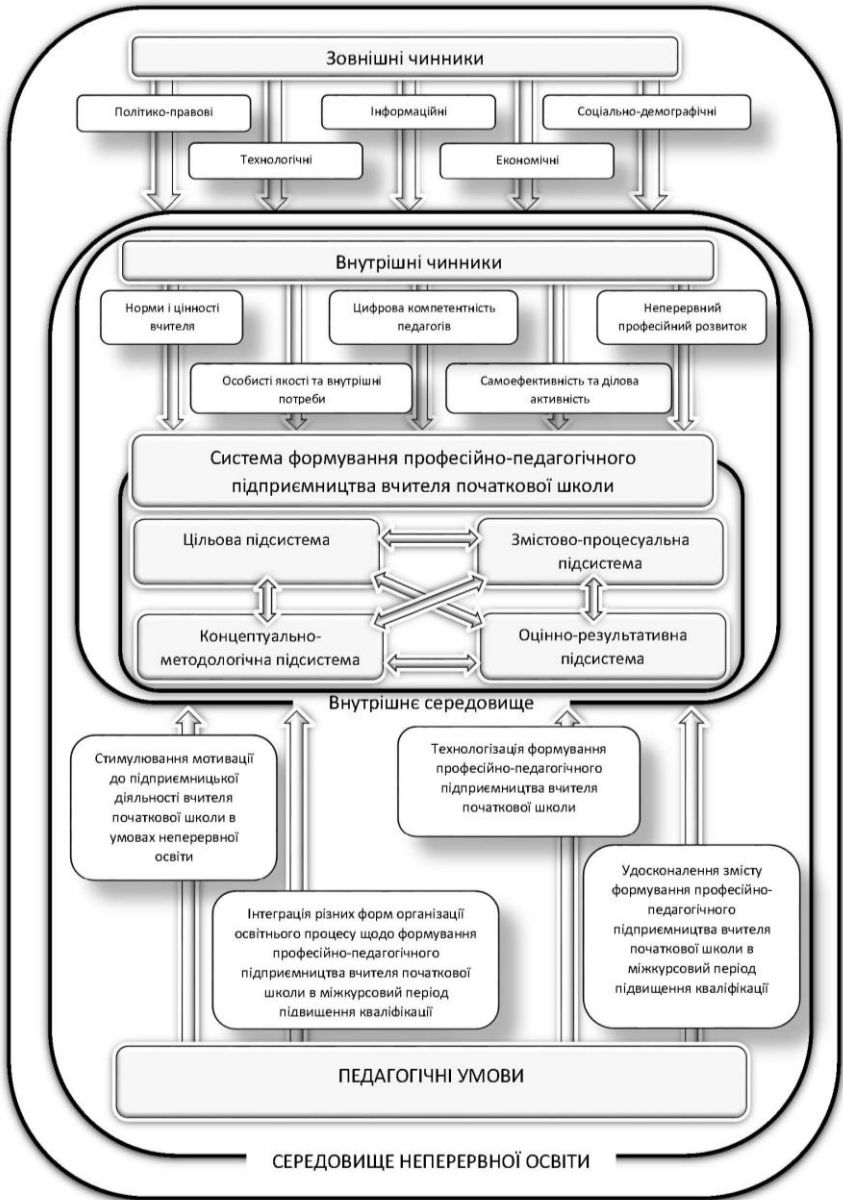

Рис. 1. Кластерна модель системи формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти

індивідуальної освітньої траєкторії формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи).

Концептуально-методологічна підсистема об'єднує методологічні підходи й принципи (загальнодидактичні та спеціфічні) формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти. *Змістово-процесуальна підсистема* охоплює змістовий (теоретичний і практичний аспекти) та процесуальний (технології, форми, методи) складники формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти.

Оцінно-результативна підсистема створює передумови для якісного оцінювання ефективності досягнення мети дослідження, містить компоненти (мотиваційно-цільовий, організаційно-практичний, когнітивний, особистісний), критерії (спонукально-аксіологічний, процесуально-діяльнісний, змістово-пізнавальний, рефлексивно-оцінний) і показники готовності вчителя початкової школи до аналізованого процесу.

Розроблена кластерна модель системи формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти слугує підґрунтям для поетапної імплементації досліджуваного процесу на цілеорієнтаційному, проєктувально-конструктивному, продуктивно-технологічному, діагностично-результативному етапах. *Цілеорієнтаційний етап* актуалізує потребу в цілеспрямованому формуванні професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти та в закладах післядипломної педагогічної освіти. *Проектувально-конструктивний етап* пов'язаний з окресленням мети й завдання та проєктуванням кластерної моделі досліджуваного процесу. *Продуктивно-технологічний етап* відображає особливості реалізації змістових ліній і технологічного забезпечення для формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти. *Діагностично-результативний етап* спрямований на з'ясування ефективності системи формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти.

Ефективність системи формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти прогнозовано забезпечують такі педагогічні умови: стимулювання мотивації до підприємницької діяльності вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти; інтеграція різних форм організації освітнього процесу щодо формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в міжкурсний період підвищення кваліфікації; технологізація формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи; удосконалення змісту формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в міжкурсний період підвищення кваліфікації

Виокремлення першої педагогічної умови – *стимулювання мотивації до підприємницької діяльності вчителя початкової школи в процесі підвищення кваліфікації в умовах неперервної освіти* – аргументоване визнанням значущості

актуалізації суб'єктивної позиції вчителя початкової школи до підприємницької діяльності в процесі професійного розвитку, професійної самосвідомості, що сприяє внутрішній мотивації до формування професійно-педагогічного підприємництва.

Друга педагогічна умова – *інтеграція різних форм організації освітнього процесу щодо формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в міжкурсовий період підвищення кваліфікації* – передбачає реалізацію індивідуальних або інтегрованих освітніх програм, наскрізність навчання в процесі підвищення кваліфікації в міжкурсовий період, що відбувається через об'єднання ідей, наукових теорій і форм навчання в процесі скоординованої діяльності викладачів та вчителів початкової школи .

Третя педагогічна умова – *технологізація формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи* – актуалізує необхідність використання сукупності технологій навчання (експерієнс-технології, проєктні технології, agile-технології, фандрайзингові технології, технології активного навчання в просторі х'ютагогіки, цифрові технології, бізнес-симуляції), що формуватимуть професійно-педагогічне підприємництво вчителя початкової школи в системі неперервної освіти.

Четверта педагогічна умова – *удосконалення змісту формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в міжкурсовий період підвищення кваліфікації* – регламентована потребою залучення вчителя початкової школи до процесу самовдосконалення через осмислення свого професійного досвіду, активізацію рефлексивних процесів у підприємницькому мисленні вчителя через авторські спецкурси «Формування підприємливості та ініціативності особистості», «Формування креативності та проактивності педагога», «Професійно-педагогічне підприємництво вчителя початкової школи».

У п'ятому розділі **«Дослідницько-експериментальна перевірка ефективності системи формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти»** схарактеризовано особливості організації й методико проведення дослідницько-експериментальної роботи, описано, проаналізовано та інтерпретовано результати пошуково-теоретичного, констатувального, формувального, аналітико-узагальнювального етапів експерименту.

Експериментальне дослідження проведено на базі Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти, Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, Комунального навчального закладу «Обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників» Черкаської обласної ради, Комунального закладу «Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Житомирської обласної ради, Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти. Для експерименту весь масив учасників (596 учителів початкової школи)

поділено на контрольну й експериментальну групи, а саме: по 298 осіб у контрольній (КГ) та експериментальній (ЕГ) групах.

Пошуково-теоретичний етап (2017 – 2018 рр.) уможливив аналіз теоретичних і практичних джерел дослідження, з'ясування поняття професійно-педагогічного підприємництва, його структури й особливостей формування в умовах неперервної освіти; підготовку теоретичної рефлексії проблеми, опис категорійного апарату, окреслення мети та завдань, аргументацію вибору комплексу методів.

Констатувальний етап (2018 – 2019 рр.) спрямований на дослідження реального стану формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти; розроблення концептуальних засад, програми й методики дослідницько-експериментальної роботи, підготовку експериментальних матеріалів. Для експериментальної перевірки розроблено авторську концепцію й систему формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти; електронний курс підвищення кваліфікації «Формування підприємливості та ініціативності особистості», що розміщений на платформі Всеукраїнської громадської організації «Консорціум закладів післядипломної освіти», авторські спецкурси «Формування креативності та проактивності педагога», «Професійно-педагогічне підприємництво вчителя початкової школи» і навчально-методичне забезпечення до них.

Проведено констатувальну діагностику – роботу з викладачами закладів післядипломної педагогічної освіти та слухачами курсів підвищення кваліфікації (учителями початкової школи) для аналізу й узагальнення їхніх думок щодо необхідності формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти.

Унаслідок діагностики рівнів сформованості професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти, виявлено такі результати: високий рівень наявний у 22,48 % осіб КГ і 25,50 % осіб ЕГ; середній рівень – у 40,94 % учителів початкової школи КГ та 41,61 % учителів ЕГ; низький рівень – у 36,58 % респондентів КГ і 32,89 % респондентів ЕГ. Це засвідчує недостатню сформованість професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи, який підвищує свій фаховий рівень у закладах післядипломної педагогічної освіти.

Формувальний етап (2019 – 2021 рр.) дав змогу перевірити ефективність системи формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти. Поетапно апробовано авторську концепцію формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти. Опрацьовано й узагальнено експериментальні дані для з'ясування динаміки та рівня сформованості професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи. Апробовано результати дослідження в доповідях і виступах на семінарах, наукових заходах (конференціях, круглих столах, педагогічних читаннях) різних рівнів.

Формувальний етап педагогічного експерименту передбачав упровадження виокремлених педагогічних умов у процес формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи. Перевірено й оцінено: стимулювання мотивації до підприємницької діяльності вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти; інтеграцію різних форм організації освітнього процесу щодо формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в міжкурсовий період підвищення кваліфікації; технологізацію формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи; удосконалення змісту формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в міжкурсовий період підвищення кваліфікації.

Реалізації першої педагогічної умови – стимулювання мотивації до підприємницької діяльності вчителя початкової школи в процесі підвищення кваліфікації в системі неперервної освіти – сприяло використання *методичних коворкінгів* («Мотивація до підприємницької діяльності як педагогічна проблема», «Оцінювання мотивів до підприємницької діяльності»); *семініарів-тренінгів* («Мотивація – шлях до підприємницького успіху», «Професійна ефективність особистості»), *ділових ігор і вправ* («Критерії формулювання цілей за «SMART», «Визначення пріоритетів методом «MSCW», «Вплив винагород на мотивацію», «Боротьба мотивів»). Основні запитання, на які учасники отримують відповіді під час вправ, такі: «Як мотивувати себе до самозайнятості?», «Які риси характеру необхідні вчителям-підприємцям?», «Що потрібно брати до уваги на етапах створення бізнес-ідеї, бізнес-планування, їх утілення?», «Які є переваги та недоліки підприємництва в освіті?», «Де взяти гроші для реалізації підприємницької ідеї?». Активне спілкування й інтенсивна взаємодія учасників допомагають у комфортній атмосфері обговорювати реально значущі для педагогів проблеми, пов'язані з комерціалізацією підприємницьких ідей, опановувати підприємницькі знання, рефлексувати власні поведінкові й мисленнєві стереотипи, виявляти, усвідомлювати та корегувати ймовірні помилки. Це підтверджує необхідність забезпечення стимулювального впливу (мотиваційне переключення, об'єктивація потреб, мотиваційна саморегуляція, переведення зовнішніх мотивів у внутрішні тощо) на її формування в процесі підвищення кваліфікації та в міжкурсовий період на засадах партнерства.

Інтеграція різних форм організації освітнього процесу щодо формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в міжкурсовий період підвищення кваліфікації – друга педагогічна умова – передбачала систематизацію, розширення й поглиблення знань під час реалізації індивідуальних або інтегрованих освітніх програм, наскрізності навчання в процесі підвищення кваліфікації в міжкурсовий період у площині формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи, проведення лекційних занять із додаванням підприємницького змісту навчального матеріалу; практичних завдань, які стосуються формування підприємницьких навичок і вмінь, лідерських якостей особистості; тематичних курсів з акцентом на провадження підприємницької діяльності; нетрадиційних

групових та індивідуальних занять для активізації творчого потенціалу особистості; тренінгів, майстер-класів, практикумів, ділових ігор, проблемних семінарів; створення умов для самоосвітньої й колективної діяльності засобами авторських спецкурсів «Формування підприємливості та ініціативності особистості», «Формування креативності та проактивності педагога», «Професійно-педагогічне підприємництво вчителя початкової школи», блокова побудова якого засвідчила компенсаторні можливості в площині досліджуваної проблеми. Зокрема, вивчення першого блоку забезпечило формування знань учителя початкової школи про поняття «професійно-педагогічне підприємництво» та його роль у сучасному освітньому середовищі. Засвоєння другого блоку сприяло формуванню знань щодо змісту професійно-педагогічного підприємництва через використання проблемних лекцій, практичних занять, семінарів-тренінгів, майстер-класів, створення умов для самоосвітньої та колективної діяльності, які допомагають учителю опанувати теорію і практику його формування. Опрацювання другого блоку оптимізувало формування знань щодо змісту професійно-педагогічного підприємництва. У ході вивчення модуля 1 «Підприємництво в професійній діяльності вчителя початкової школи» на лекціях схарактеризовано низку питань: професійно-педагогічне підприємництво вчителя (сутність поняття «професійно-педагогічне підприємництво», його структура, можливості підприємницької діяльності вчителя початкової школи); нормативно-законодавче забезпечення підприємницької діяльності. На семінарах-тренінгах із теми «Теоретичні аспекти підприємництва в освіті» проаналізовано методологічні підходи до формування професійно-педагогічного підприємництва. Для формування професійно-педагогічного підприємництва на практичних заняттях, акумульованих у темі «Сучасні методи та технології розвитку професійно-педагогічного підприємництва», практично відпрацьовано такі питання: класифікація інноваційних технологій у неперервній освіті; інноваційні технології у формуванні професійно-педагогічного підприємництва (використання педагогічних технологій для формування професійно-педагогічного підприємництва). Вивчення третього блоку дало змогу слухачам ознайомитися з особливостями впровадження системи формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти через використання тематичних семінарів-тренінгів і хакатонів, вебінарів та майстер-класів, воркшопів і фестивалів освітніх інновацій.

Для практичної імплементації третьої педагогічної умови – *технологізація формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи* – у міжкурсовий період підвищення кваліфікації запропоновано використовувати експірієнс-технології, проєктні технології, agile-технології, фандрайзингові технології, технології активного навчання в просторі х'ютагогіки, цифрові технології, бізнес-симуляції. Виокремлення *експірієнс-технологій*, їх розроблення й використання дає змогу реалізувати провідний принцип андрагогіки – опори на практичний досвід у навчанні дорослих. Під час занять з учителями початкової школи відрефлектовано практику запрошення

відомих підприємців для обміну власним досвідом підприємницького успіху. Також запропоновано вправу «Відомі підприємці», мета якої – навчити вчителів дискутувати, представляти й захищати думки, ознайомлювати з інформаційними матеріалами про видатних підприємців. *Проектні технології* є фактично вимогою часу в умовах неперервної освіти педагога. На практичних заняттях порушено теми, пов'язані з методиками написання проектів, стартапів і грантів («Як підприємцю-вчителю отримати грант на розвиток бізнесу: огляд можливостей»). Реалізація *фандрайзингових технологій* для формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в міжкурсовий період підвищення кваліфікації передбачає проведення фестивалів освітніх інновацій, наукових форумів, науково-практичних конференцій, круглих столів, де, з одного боку, привертають увагу потенційних донорів (інвесторів) до певного проекту / програми, а з іншого – залучають необхідні кошти. Сучасним і цікавим у сфері використання *х'ютагогіки* став метод дієвих досліджень («actionresearch»), оскільки дослідження в дії сприяє створенню знань практиками, а не тільки використанню знань, сформованих теоретиками. Метод передбачає кілька етапів: з'ясування практичної актуальної для вчителя проблеми, формулювання питань для обговорення, складання плану, проведення дослідження в дії (збирання інформації, активна участь у впровадженні ідей, формулювання гіпотез, аналіз результатів), пошук варіанта розв'язання проблеми, обмін досвідом і думками. *Бізнес-симуляції* вможливають занурення у віртуальну реальність за законами реального бізнесу, охоплюють ділову гру, кейси, рольові ігри, зберігаючи ключовий принцип – опору на реальні бізнес-процеси. На практичних заняттях слухачів ознайомлено з широким спектром бізнес-симуляторів для закладів освіти, застосовуючи які учасники можуть вдосконалювати навички ведення бізнесу й ухвалення рішень.

Реалізація *четвертої педагогічної умови* – удосконалення змісту формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в міжкурсовий період підвищення кваліфікації – прогнозувала розроблення й упровадження авторських спецкурсів «Формування підприємливості та ініціативності особистості», «Формування креативності та проактивності педагога», «Професійно-педагогічне підприємництво вчителя початкової школи»; осмислення слухачами курсів підвищення кваліфікації свого професійного досвіду, активізацію рефлексивних процесів у підприємницькому мисленні вчителя, що підтвержене виявом рефлексивної позиції вчителя початкової школи щодо сформованості чи несформованості власної позиції в ставленні до професійно-педагогічного підприємництва й готовності діяти.

Спецкурс «Формування підприємливості та ініціативності особистості» орієнтований на розуміння підприємництва як сучасного виду діяльності, що допомагає стати конкурентоспроможним фахівцем. Упровадження спецкурсу сприяє підвищенню професійної компетентності вчителя початкової школи, озброюючи слухачів новими технологіями (методиками, інтерактивними вправами) для практичного застосування в освітньому процесі. Програма спецкурсу складається з 2-х модулів: теоретичний аспект формування

підприємливість та ініціативність в освітньому процесі; моделювання уроків із підприємницькою основою та їх інтеграція в освітній процес. Зміст спецкурсу корелює з показниками вияву когнітивного компонента, поглиблюючи розуміння вчителями початкової школи основних аспектів формування такої ключової компетентності, як підприємливість та ініціативність.

Мета спецкурсу «Формування креативності та проактивності педагога» – сприяння особистісному й професійному розвитку педагогів для ефективної організації освітнього процесу в умовах Нової української школи. Програма спецкурсу складається з двох основних модулів: проактивність у професійній діяльності педагога; техніки креативності та творчого мислення, використовувані в роботі педагога. Зміст спецкурсу корелює з показниками вияву організаційно-практичного й особистісного компонентів, що передбачає активізацію креативного та творчого потенціалу вчителя початкової школи; формування базису для генерації нових ідей; удосконалення творчого, нестандартного підходу до власної професійної діяльності; підвищення рівня креативної командної та індивідуальної роботи в нестандартних умовах; розвиток навичок нестандартного ухвалення рішень.

Спецкурс «Професійно-педагогічне підприємництво вчителя початкової школи» покликаний виконувати такі завдання: теоретично обґрунтувати сутність поняття «професійно-педагогічне підприємництво»; схарактеризувати місце підприємницької діяльності в роботі вчителя початкових класів; проаналізувати прийоми та методи готовності вчителя початкової школи до підприємництва в освіті; сприяти вдосконаленню підприємницької компетентності педагога через формування підприємницької культури; оцінити пріоритети в професійному розвитку вчителя початкової школи.

Програма спецкурсу містить такі основні теми: упровадження підприємницької діяльності в професійну діяльність учителя початкової школи; сучасні методи й технології розвитку професійно-педагогічного підприємництва; написання бізнес-планів, розроблення стартапів. Зміст спецкурсу корелює з показниками вияву мотиваційно-цільового й організаційно-практичного компонентів, що пов'язані з мотивацією до впровадження нових бізнес-ідей та написання стартапів і бізнес-планів, формування навичок комплексного підходу до організації власного бізнесу й сучасних технологій, які спрямовані на розвиток професійно-педагогічного підприємництва; зі здатністю демонструвати методи, за допомогою яких можна сприймати обставини інноваційно, креативно та критично, помічати внутрішні приховані резерви й оцінювати їх як підхід до розв'язання повсякденних і професійних проблем.

Упродовж четвертого етапу – *аналітико-узагальнювального* (2021 – 2022 рр.) – досліджено ефективність упровадження в освітній процес інститутів післядипломної педагогічної освіти системи формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти; сформульовано основні висновки й рекомендації щодо впровадження результатів педагогічного експерименту в заклади післядипломної педагогічної освіти, окреслено перспективи подальших дослідницьких напрямів; поширено

досвід дослідницько-експериментальної роботи з порушеної проблеми через виступи на міжнародних і всеукраїнських конференціях, підготовку публікацій тощо.

Згідно з результатами діагностики загального рівня сформованості професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти, високий рівень сформованості в КГ зріс на 12,42 % (із 22,48 % до 34,90 %), натомість в ЕГ – на 38,26 % (із 25,50 % до 63,76 %); середній рівень сформованості професійно-педагогічного підприємництва в КГ знизився на 1,34 % (із 40,94 % до 39,60 %), а в ЕГ – на 14,43 % (із 41,61 % до 27,18 %); низький рівень сформованості професійно-педагогічного підприємництва в КГ зменшився на 11,08 % (із 36,58 % до 25,50 %), а в ЕГ – на 23,83 % (із 32,89 % до 9,06 %) (таблиця 1).

Таблиця 1

Динаміка рівнів сформованості професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти
(за результатами експериментального дослідження)

	Констатувальний				Формувальний				Динаміка	
	КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	%	%
Високий	67	22,48	76	25,50	104	34,90	190	63,76	+12,42	+38,26
Середній	122	40,94	124	41,61	118	39,60	81	27,18	-1,34	-14,43
Низький	109	36,58	98	32,89	76	25,50	27	9,06	-11,08	-23,83
Усього	298	100	298	100	298	100	298	100		

Вірогідність результатів експериментального дослідження й достовірність отриманих даних верифіковані статистично за допомогою критерію Пірсона χ^2 . Результати формувального етапу експерименту довели доцільність та ефективність розробленої системи формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти, послугували підставою для висновку, що мети дослідження досягнуто, сформульовані завдання виконані, гіпотеза підтверджена. Результати педагогічного експерименту узагальнено, систематизовано, виконано їх кількісний і якісний аналіз, сформульовано висновки.

ВИСНОВКИ

У дослідженні узагальнено й викладено теоретико-методологічні та методичні засади формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти. Результати дослідження

підтвердили правомірність вихідних положень, а реалізація мети й завдань уможливила формулювання висновків.

1. На основі порівняння й узагальнення філософської, економічної, соціологічної, психолого-педагогічної літератури вивчено стан розроблення проблеми формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкових класів на теоретичному рівні (опрацювання порушеного питання в педагогічній теорії, у нормативно-правових документах і законодавчих актах). У ході аналізу наукової літератури із задекларованої проблеми й узагальнення матеріалів дисертацій із питань підприємництва, що захищені в Україні, підсумовано, що науковий пошук був організований у площині таких дисциплін, як педагогіка, економіка, соціологія, філософія, юриспруденція та управління. На основі теоретичного аналізу наукових праць із питань упровадження підприємництва в закладах освіти зазначено, що в умовах сучасного освітнього ринку підприємливим є вмотивований учитель, який не тільки усвідомлює необхідність професійного самовдосконалення, а й здатний самостійно опановувати та застосовувати знання й уміння з підприємницької діяльності, генерувати та втілювати оригінальні ідеї, пов'язані з розвитком підприємництва. Схарактеризовано сутність базисних понять дослідження, пов'язаних із категоріями «підприємець», «підприємливість», «підприємницька діяльність», «підприємництво» і «підприємницька поведінка».

Наявність численних дефініцій наукового поняття «підприємництво», інтерпретаційних варіантів щодо розуміння сутності зазначеної категорії зумовлена, по-перше, використанням цього терміна як загальнозживаного (побутового) поняття й наукової категорії; по-друге, поліаспектністю підприємництва, у змісті якого інтегровані соціальні, економічні, психологічні елементи; по-третє, динамічністю й мінливістю структури підприємництва відповідно до історичних, економічних, соціокультурних умов, своєрідністю виявів феномену на кожному етапі цивілізаційного поступу. З огляду на це, сутність підприємництва полягає в інтеграційній специфіці зазначеного явища в соціально-економічному, культурно-історичному, діяльнісно-функційному, особистісно-психологічному вимірах, що вможливорює цілісність розуміння досліджуваного феномену. Відповідно до результатів теоретичного аналізу, синтезу й узагальнення, поняття *«професійно-педагогічне підприємництво»* трактоване як *цілеспрямована діяльність учителя початкової школи, що віддзеркалює траєкторію особистісно-професійного зростання, успішної самореалізації в суспільстві, утілення власних підприємницьких ідей, готовність брати відповідальність за свої рішення через використання інноваційних освітніх технологій для забезпечення конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг, орієнтованості на успіх та розвиток підприємницької ініціативи, наскрізних умінь здобувачів початкової освіти.*

2. Проаналізовано зарубіжний досвід формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкових класів у системі неперервної освіти в США, країнах Європейського Союзу та Великої Британії. Зроблено висновок, що в європейському просторі простежуване формування моделі

педагога нового типу, якому притаманні гнучке й підприємницьке мислення, інноваційні підходи до власного професійного розвитку. Сучасна європейська школа поступово переходить до такої освітньої моделі, за якої всі завдання й навчальні компоненти інтегруються в «трикутнику знань» з елементами системи «освіта – підприємництво – інновації». Дослідження зарубіжного досвіду стосовно теоретичних аспектів формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкових класів у системі неперервної освіти засвідчило існування різних підходів до формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя, які сконцентровані у двох позиціях: підприємницькі здібності є унікальними і стимулюють професійний розвиток педагога; підготувати до підприємницької діяльності можна будь-яку людину (у разі її доброї згоди, певних прагнень і зусиль, а також кваліфікованої професійної допомоги з боку компетентних консультантів (викладачів)). У сучасних умовах потрібні кардинальні зміни в системі неперервної освіти в межах інтегрованих міжнародних проєктів і програм, здатних акумулювати зарубіжний досвід та інтенсифікувати застосування освітніх інновацій, вагомих здобутків європейських закладів освіти в розробленні й реалізації професійно-педагогічного підприємництва вчителя в умовах неперервної освіти.

3. Схарактеризовано зміст і структуру поняття «професійно-педагогічне підприємництво вчителя початкової школи», визначено критерії, показники й рівні його сформованості. Виокремлено та схарактеризовано компоненти (мотиваційно-цільовий, когнітивний, організаційно-практичний, особистісний), які вможливають якісне формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в системі неперервної освіти. *Мотиваційно-цільовий компонент* передбачає окреслення мотивів, цілей, інтересів для ефективного механізму реалізації підприємницької професійно-педагогічної діяльності. *Когнітивний компонент* акумулює сукупність знань (педагогічних, методичних, юридичних, економічних, підприємницьких), необхідних для розвитку підприємницького мислення та підприємницької діяльності вчителя початкової школи, формування його професійно-педагогічного підприємництва. *Організаційно-практичний компонент* детермінований уміннями планувати, реалізовувати й оцінювати різні варіанти підприємницької діяльності в освіті, презентувати та поширювати інформацію про результати власної економічної діяльності; розробляти бізнес-проєкти, прості моделі дій, вибирати економічно помірковані й екологічно обґрунтовані рішення, застосовувати раціональні засоби та способи діяльності, з огляду на конкретні обставини місця й часу, індивідуально-творчу активність у продуктивному використанні наявних ресурсів, дій і механізмів безперервного пошуку нових можливостей та оптимального залучення ресурсів для отримання максимальної вигоди. *Особистісний компонент* виявляється на рівні особистісних якостей учителя початкової школи, де забезпечено внутрішній механізм розвитку адаптивності, самостійності, пристосованості, критичного мислення, здатності до самопізнання, саморозвитку й самоосвіти; на рівні професійно-педагогічної діяльності, результатом якої є рефлексивність,

проактивність, гнучкість, пластичність у площині реалізації підприємницьких ідей.

Відповідно до структурної побудови професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи, визначено критерії: спонукально-аксіологічний, змістово-пізнавальний, процесуально-діяльнісний, рефлексивно-оцінний. На основі ознак вияву якості сформованості поданих критеріїв визначено рівні сформованості професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти: високий; середній, низький.

4. Розроблено й обґрунтовано авторську концепцію формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти, що побудована на основі вихідної ідеї, яка заснована на науковому обґрунтуванні й розумінні феномену «професійно-педагогічне підприємництво вчителя початкової школи», на фундаментальних філософських, соціально-економічних, культурологічних, психологічних, педагогічних положеннях щодо утвердження гуманістичних ідей, гуманізації освіти, загальнолюдських і національних цінностей; усвідомлення етичних цінностей ефективної співпраці, готовності до втілення в життя ініційованих ідей, ухвалення власних рішень; суспільної значущості підготовки вмотивованого, компетентного вчителя початкової школи, який орієнтований на новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві, має свободу творчості й розвивається професійно; удосконалення професійної підготовки вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти з акцентом на формуванні професійно-педагогічного підприємництва.

Мета концепції – створення належного теоретико-методологічного й дидактико-методичного підґрунтя для формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти, що сприятиме особистісно-професійному зростанню, успішній самореалізації в суспільстві, оновить і поглибить зміст підприємницьких знань, наскрізних умінь відповідно до вимог сучасного ринку освітніх послуг. Реалізація наукового пошуку щодо формування професійно-педагогічного підприємництва вчителів початкових класів у системі неперервної освіти охоплює три взаємопов'язані концепти: методологічний, теоретико-педагогічний, технологічний.

5. Виокремлено й обґрунтовано педагогічні умови формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти, а саме: стимулювання мотивації до підприємницької діяльності вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти; інтеграція різних форм організації освітнього процесу щодо формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в міжкурсовий період підвищення кваліфікації; технологізація формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи; удосконалення змісту формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в міжкурсовий період підвищення кваліфікації. Практична реалізація педагогічних

умов формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи передбачає використання технологій, які є доцільними в умовах неперервної освіти. Унаслідок проведеного дослідження виокремлено найбільш ефективні технології, що впливають на формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в системі неперервної освіти: експірієнс-технології, проектні технології, agile-технології, фандрайзингові технології, технології активного навчання в просторі х'ютагогіки, цифрові технології, бізнес-симуляції.

6. Розроблено й експериментально перевірено ефективність системи формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя в умовах неперервної освіти, що поетапно (цілеорієнтаційний, проектувально-конструктивний, продуктивно-технологічний, діагностично-результативний етапи) імplementована в кластерній моделі системи формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової освіти в умовах неперервної освіти, акумулює кластери як підсистеми (цільова, концептуально-методологічна, змістово-процесуальна та оцінно-результативна) й уможливило цілеспрямоване відтворення досліджуваного процесу.

Згідно з результатами діагностики загального рівня сформованості професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти, високий рівень сформованості в КГ зріс на 12,42 % (із 22,48 % до 34,90 %), натомість в ЕГ – на 38,26 % (із 25,50 % до 63,76 %); середній рівень сформованості професійно-педагогічного підприємництва в КГ знизився на 1,34 % (із 40,94 % до 39,60 %), а в ЕГ – на 14,43 % (із 41,61 % до 27,18 %); низький рівень сформованості професійно-педагогічного підприємництва в КГ зменшився на 11,08 % (із 36,58 % до 25,50 %), а в ЕГ – на 23,83 % (із 32,89 % до 9,06 %). Результати формувального етапу експерименту довели доцільність й ефективність розробленої системи формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти та її навчально-методичного забезпечення, послугували підставою для висновку, що мети дослідження досягнуто, сформульовані завдання виконані, гіпотеза підтверджена.

7. Підготовлено й упроваджено в освітній процес закладів післядипломної педагогічної освіти навчально-методичне забезпечення для формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти, що охоплює авторські спецкурси «Формування підприємливості та ініціативності особистості», «Формування креативності та проактивності педагога», «Професійно-педагогічне підприємництво вчителя початкової школи»; навчально-методичний посібник «Сучасний учитель початкової школи: професійно-педагогічне підприємництво»; збагачено навчально-професійний ресурс із формування професійно-педагогічного підприємництва вчителів початкової школи через оновлення освітніх програм; розміщено інформаційні ресурси (електронний навчально-методичний комплекс) у віртуальному середовищі неперервної освіти; запропоновано практикувати в освітньому процесі закладів післядипломної педагогічної освіти методику

навчання професійно-педагогічного підприємництва вчителів початкової школи, що передбачає комплексне використання традиційних та інноваційних технологій, активних й інтерактивних форм освітньої діяльності, інтеграцію навчання та творчості в аудиторний час і в процесі самостійної позааудиторної роботи в міжкурсовий період підвищення кваліфікації.

Виконане дослідження має завершений характер, однак не висчерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Потребують подальшого вивчення можливості запровадження системи формування професійно-педагогічного підприємництва педагогів закладів загальної середньої освіти та закладів професійної освіти в міжкурсовий період підвищення кваліфікації в контексті вимог Нової української школи.

Список опублікованих праць, що відображають основні наукові результати дисертації

Монографія

1. Кінах, Н. В. (2021a). *Формування професійно-педагогічного підприємництва учителя початкової школи в умовах неперервної освіти: теорія і практика*. Луцьк: Волиньполіграф.

Навчально-методичний посібник

2. Кінах, Н. В. (2021b). *Сучасний учитель початкової школи: професійно-педагогічне підприємництво*. Луцьк: Іванюк В. П.

Статті у фахових наукових виданнях України

3. Олешко, П. С., & Кінах, Н. В. (2019). Структура управлінської компетентності керівника освітнього закладу в системі післядипломної педагогічної освіти. *Вісник післядипломної освіти: збірник наукових праць. Серія: Педагогічні науки*, 9 (38), 113–132.

4. Кінах, Н. В. (2021c). Формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи як наукова проблема. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 1 (105), 192–206.

5. Кінах, Н. В. (2021d). Підприємницька активність як складова професійного розвитку вчителя початкової школи. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 6 (110), 275–286.

6. Кінах, Н. В., & Рубльова, Н. О. (2021a). Цифрова компетентність як умова формування професійно-педагогічного підприємництва педагога. *Молодь і ринок*, 5–6 (191–192), 123–129.

7. Ткачук, Н. М., & Кінах, Н. В. (2021). Професійний стандарт як вектор модернізації післядипломної педагогічної освіти. *Нова педагогічна думка*, 2 (106), 21–28.

8. Кінах, Н. В., & Рубльова, Н. О. (2021b). Підвищення фахового рівня вчителів початкової школи у контексті цифрового підприємництва. *Нова педагогічна думка*, 4, 30–37.

9. Кінах, Н. В. (2021e). Підприємництво учителя початкової школи як освітній феномен. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 83–90.

10. Кінах, Н. В. (2021f). Педагогічні умови формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя в системі неперервної освіти. *Перспективи та інновації науки. Серія: Педагогіка*, 5 (5), 375–385.

11. Пріма, Р. М., & Кінах, Н. В. (2021). Мотивація до підприємницької діяльності вчителя Нової української школи. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 4, 200–210.

12. Кінах, Н. В., & Рубльова, Н. О. (2021c). Формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя у площині цифровізації неперервної освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 8 (112), 137–149.

13. Кінах, Н. В. (2021h). Критерії та показники сформованості професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи. *Acta Paedagogica Volynienses*, 6, 46–52.

14. Кінах, Н. В. (2021i). Структура професійно-педагогічного підприємництва вчителя. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*, 68, 49–54.

15. Кінах, Н. В. (2022a). Методологічні підходи до формування професійно-педагогічного підприємництва учителя в системі неперервної освіти. *Перспективи та інновації науки. Серія: Педагогіка*, 2(7), 333–344.

16. Кінах, Н. В. (2021j). Стан формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти. *Збірка наукових праць. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, 203, 81–85.

17. Кінах, Н. В. (2021k). Проектні технології розвитку професійно-педагогічної підприємливості вчителя початкової школи в системі неперервної освіти. *Професійна педагогіка*, 2 (23), 119–124.

18. Кінах, Н. В. (2022b). Середовищний підхід до формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя. *Перспективи та інновації науки. Серія: Педагогіка*, 4 (9), 156–166.

19. Кінах, Н. В. (2022c). Концепція формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи в умовах неперервної освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 1 (115), 230–242.

Статті в наукових періодичних виданнях інших держав

20. Liashkevych, A., Babyshena, M., Vorokhaev, O., Pylypiv, V., Oliinyk, O., & Kinakh, N. (2021). Theoretical Aspects of Blockchain Technologies in The Sphere of Education. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*, 3, 185–190. (WoS).

21. Androsova, N., Kinakh, N., Demchenko, Y., Antoshchuk, S., & Kindei, L. (2021). The lapbook as an innovative way to organize learning activities in elementary schools. *Revista Tempos Espaços Educ*, 14, 1–13. (WoS).

22. Kravchuk, N., Kinakh, N., Bortniuk, T., Fedosenko, K., & Burlaka, A. (2021). Technologies Of Educational Activity Development: Theoretical Fundamentals. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*, 11, 177–180. (WoS).

23. Кінах, Н. В. (2021g). Зарубіжний досвід формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя в умовах неперервної освіти *Multidisciplinárni mezinárodní vědecký magazín «Věda a perspektivy» je registrován v České republice. Státní registrační číslo u Ministerstva kultury ČR*, 7 (7), 196–209.

Опубліковані праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

24. Кінах, Н. В. (2017a). *Структура економічної компетентності педагога нової української школи*, Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції II International Scientific and Practical Conference «TOPICAL PROBLEMS OF MODERN SCIENCE». Варшава: PWN.

25. Кінах, Н. В. (2019a). *Структура підприємницької компетентності педагога в сучасному освітньому середовищі*, Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасний вимір та стратегії розвитку особистісно-професійної компетентності педагога». Київ: ФОП Адаменко Ю. В.

26. Кінах, Н. В. (2019b). *Формування ринку освітніх послуг як основа формування конкурентоздатних фахівців*, Матеріали Другої Всеукраїнської науково-практичної конференції «Теоретико-методичні основи підготовки конкурентоздатних фахівців у контексті сучасного ринку праці». Кривий Ріг: КПГТЛ.

27. Кінах, Н. В. (2020a). *Креативність в системі професійного розвитку педагога*, Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток професійної культури майбутніх фахівців: виклики, досвід, стратегії, перспективи». Ірпінь: Університет ДФС України.

28. Кінах, Н. В. (2019c). *Педагогічна креативність як складова професійного розвитку педагога Нової української школи*, Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Професійний розвиток педагогів в умовах освітнього середовища післядипломної освіти». Луцьк: Волинський ІППО.

29. Кінах, Н. В., & Олешко, П. С. (2020b). *Система менеджменту якості освітніх послуг закладів професійної (професійно-технічної) освіти*, Матеріали IX міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Сучасні виклики і актуальні проблеми науки, освіти та виробництва: міжгалузеві диспути». Київ.

30. Кінах, Н. В. (2020c). *Використання цифрових технологій у закладах професійної (професійно-технічної) освіти в умовах карантинних обмежень*, Матеріали IV Всеукраїнського науково-методичного семінару «Підготовка майстра виробничого навчання, викладача професійного навчання до впровадження в освітній процес інноваційних технологій». Глухів: Вінниченко М. Д.

31. Кінах, Н. В. (2020d). *Логістичні підходи в системі неперервної освіти*. Психолого-педагогічний супровід фахового зростання особистості в системі

неперервної професійної освіти, Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції. Бердянськ: БДПУ.

32. Кінах, Н. В. (2020e). *Логістичні концепції в системі неперервної освіти*, Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Актуальні проблеми неперервної освіти в інформаційному суспільстві». Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова.

33. Кінах, Н. В. (2021h). *Креативний потенціал як складова професійної компетентності педагога в умовах трансформаційних змін в освіті*, Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Навчання через гру в освітньому просторі України: досвід, виклики, ідеї та рішення». Запоріжжя: ЗОШПО.

34. Кінах, Н. В. (2021m). *Blended learning в системі підготовки педагога професійного навчання в умовах освітніх трансформацій*, Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Розвиток педагогічної майстерності майбутнього педагога в умовах освітніх трансформацій». Глухів: Вінниченко М. Д.

35. Кінах, Н. В. (2021n). *Креативність педагога в STEM-орієнтованій освіті*, Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «STEM-освіта: науково-теоретичні аспекти, досвід впровадження, перспективи розвитку». Луцьк: Волинський ІШПО.

36. Кінах, Н. В. (2021o). *Експірієнс-технології в освіті дорослих: ефект кластерної взаємодії*, Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Педагогічна компаративістика і міжнародна освіта – 2021: інновації в освіті в контексті європеїзації та глобалізації». Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова.

37. Кінах, Н. В. (2021p). *Підприємництво на ринку освітніх послуг*, Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції «Неперервна освіта нового сторіччя: досягнення та перспективи». Запоріжжя: ЗОШПО.

38. Кінах, Н. В. (2021q). *Навчання підприємству педагогів в умовах неперервної освіти*, Матеріали II Міжнародної спеціалізованої наукової конференції «Сучасні напрями розвитку педагогіки та педагогічної психології: актуальні питання філології та мовознавства». Вінниця: Європейська наукова платформа.

39. Кінах, Н. В., & Рубльова, Н. О. (2021d). *Цифрова компетентність педагога: міжнародні тенденції*, Scientific Collection «InterConf»: Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference «Science, Education, Innovation: Topical Issues and Modern Aspects». Tallinn: Ühingu Teadus juhatus.

40. Кінах, Н. В. (2021r). *Формування готовності до підприємництва вчителя початкової школи*, Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Тенденції сучасної підготовки майбутніх учителів початкової школи». Умань: УДПУ імені Павла Тичини.

41. Кінах, Н. В. (2021s). *Феноменологія професійно-педагогічного підприємництва вчителя початкової школи*, Матеріали II Міжнародної науково-

практичної інтернет-конференції «Початкова освіта: історія, проблеми, перспективи». Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя.

42. Кінах, Н. В. (2021t). *Підприємницька освіта педагога в умовах відкритого освітнього простору*, Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми розвитку природничих та гуманітарних наук». Луцьк: Волинський ІППО.

43. Кінах, Н. В. (2021u). *Підприємницька активність учителя початкової школи в системі неперервної освіти*, Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції з міжнародною участю «Психолого-педагогічний супровід фахового зростання особистості в системі неперервної професійної освіти». Бердянськ: БДПУ.

44. Кінах, Н. В. (2021v). *Принципи диференційованого навчання в початковій школі*, Матеріали Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції «Диференціація роботи учнів початкової школи з навчальними текстами: від читання до текстотворення». Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова.

45. Кінах, Н. В. (2021w). *Підприємницький підхід до розвитку особистісно-професійної компетентності вчителя початкової школи*, Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Особистісно-професійна компетентність педагога: досвід, проблеми, перспективи». Суми: Триторія ТОВ.

46. Кінах, Н. В. (2021x). *Підприємницька культура вчителя Нової української школи*, Матеріали I Всеукраїнського круглого столу «Педагогічний поступ». Луцьк: Волинський ІППО.

47. Кінах, Н. В. (2021y). *Економічна освіта в Україні за часів козацької доби*, Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції «Волинь – край козацький. Педагогічне краєзнавство: стратегічні орієнтири сучасного освітнього процесу». Луцьк: Волинський ІППО.

48. Кінах, Н. В. (2022d). *Технології формування підприємництва вчителя в системі післядипломної педагогічної освіти*, Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Неперервна освіта як засіб професійного зростання педагога». Тернопіль: Астон.

Опубліковані праці, що додатково відображають наукові результати дисертації

49. Кінах, Н. В. (2017b). Формування економічної компетентності педагога. *Педагогічний пошук*, 1, 7–8.

50. Кінах, Н. В. (2019d). Підприємницька компетентність педагога в сучасному освітньому середовищі. *Професійний розвиток педагогів в умовах освітнього середовища післядипломної освіти (теоретико-прикладний аспект)* (с. 282–290). Волиньенергософт.

51. Кінах, Н. В. (2020f). Маркетингові аспекти розвитку післядипломної педагогічної освіти, *Становлення та розвиток системи післядипломної педагогічної освіти у Волинській області* (с. 236–244). Волиньенергософт.

52. Кінах, Н. В. (2021z). Підприємництво педагога в умовах неперервної освіти. *Педагогічний пошук*, 4, 13–16.

53. Кінах, Н. В. (2022е). Принципи формування професійно-педагогічного підприємництва вчителя. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, 1, 89–93.

54. Кінах, Н. В. (2018). *Формування підприємливості та ініціативності особистості*. Луцьк: ВІППО.

55. Кінах, Н. В. (2019е). *Формування креативності та проактивності педагога*. Луцьк: ВІППО.

56. Кінах, Н. В. (2021). *Професійно-педагогічне підприємництво вчителя початкової школи*. Луцьк: ВІППО.

ANNOTATION

N. V. Kinakh Theoretical and methodological grounds of formation of professional and pedagogical entrepreneurship of a primary school teacher under the conditions of continuous education. – Manuscript

Dissertation for the degree of Doctor of Pedagogical Sciences, specialty 13.00.04 – theory and methodology of professional education. Lesya Ukrainka Volyn National University, Ministry of Education and Science of Ukraine. Lutsk, 2022.

In the dissertation, a theoretical and methodological study was carried out and a new solution to the issue was proposed, which is manifested in the theoretical justification of the concept of formation of professional and pedagogical entrepreneurship of a primary school teacher under the conditions of continuous education, development, modeling and experimental verification of the effectiveness of the system of the process under study. It was found that professional and pedagogical entrepreneurship is a targeted activity of a primary school teacher, which reflects the trajectory of their personal and professional growth, successful self-realization in society, implementation of their own entrepreneurial ideas, readiness to take responsibility for their own decisions through the use of innovative educational technologies to ensure competitiveness in the market of educational services, orientation towards success and development of entrepreneurial initiative and cross-cutting skills of primary school learners.

The dissertation is based on the provisions of system, synergetic, resource, personality-activity, environmental, imitation game, andragogical, interdisciplinary, acmeological and axiological methodological approaches and a system of scientific principles, which include general didactic principles (of science, objectivity, accessibility, systematicity and consistency, awareness and activity, optimization) as well as specific principles (value orientations, constructive entrepreneurial activity, professional and economic orientation, facilitation of entrepreneurial potential, goal setting, commercialization of entrepreneurial ideas), the interaction of which is caused by the integrated nature of professional and pedagogical entrepreneurship of a primary school teacher under the conditions of continuous education. According to the component structure, motivational-axiological, substantive cognitive, procedural active, reflective evaluative criteria were distinguished and characterized, the indicators of their manifestation and the levels of formation of professional and pedagogical entrepreneurship of a primary school teacher under the conditions of continuous

education were determined: high, medium and low. The research developed and theoretically substantiated the author's concept of formation of professional and pedagogical entrepreneurship of a primary school teacher under the conditions of continuous education, built on the basis of the original idea, which is based on the scientific justification and understanding of the phenomenon of professional and pedagogical entrepreneurship of a primary school teacher and is grounded on the fundamental philosophical, socio-economic, cultural, psychological, pedagogical provisions regarding the approval of humanistic ideas, humanization of education, universal and national values; awareness of the ethical values of effective cooperation, readiness to implement initiated ideas, making one's own decisions; social significance of training a motivated, competent primary school teacher who is focused on the new content of education, based on the formation of competencies necessary for successful self-realization in society, has freedom of creativity and develops professionally; improving the professional training of primary school teachers under the conditions of continuous education with an emphasis on the formation of professional and pedagogical entrepreneurship. Pedagogical conditions that contributed to the effectiveness of the system of formation of professional and pedagogical entrepreneurship of a primary school teacher under the conditions of continuous education were singled out and substantiated. A cluster model of the system of formation of professional and pedagogical entrepreneurship of a primary school teacher under the conditions of continuous education were developed, which consists of cluster of targeted, conceptual and methodological, content-procedural and evaluation-resultative subsystems, meets the criteria of systematicity (taking into account the mutual influences of internal and external factors, pedagogical conditions and educational environment of continuous education on the phenomenon under study) and sequence (the modeling process is carried out in stages: goal-oriented, projective-constructive, productive-technological, diagnostic-resultative stages). The effectiveness of the system of formation of professional and pedagogical entrepreneurship of a primary school teacher was experimentally verified. Educational and methodological support for the formation of professional and pedagogical entrepreneurship of a primary school teacher in the inter-course period of professional development in postgraduate pedagogical educational institutes was proposed.

Key words: primary school teacher, cluster model, concept, continuous education, professional and pedagogical entrepreneurship, system of formation of professional and pedagogical entrepreneurship, technologies.

Підписано до друку 25.08.2022.
Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 2,0.
Наклад 100 прим. Замовлення № 91.
Віддруковано з оригінал-макету замовника.
Друк: «Термінова поліграфія»
29000, м. Хмельницький, вул. Степана Бандери, 63.
Свідоцтво про внесення до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК 4164 від 23.09.2011 р.